

Piętno fioletowego trójkąta

Nowe okoliczności z życia br. Stahna

O urodzonym w Łopuszach w 1888 roku bracie Augustcie Stahnie pisano na łamach „Na Straży” wielokrotnie. Wiadomo, kiedy przybył do Polski i jaką działalność prowadził. Wiemy też, choć już niezbyt dokładnie, o tragicznych okolicznościach jego śmierci. Wiadomo było, że został aresztowany w marcu 1943 i jeszcze 19 dnia tego miesiąca zdołał wysłać do brata Białkowskiego list. Nawet jeżeli list przeszedł cenzurę Gestapo, wydaje się, że podane w nim informacje są prawdziwe i rzeczywiście forma fizyczna jak i duchowa brata Augusta były wówczas nienajgorsze. Dzięki relacji osoby, która przebywała razem z bratem Stahnem w obozie Nordhausen wiadomo, że zginął w tragicznych okolicznościach w marcu 1945. Dokładnie dwa lata, od marca 1943 do marca 1945, losy brata Stahna pozostawały nieznane. Zupełnie przypadkowo udało się odkryć informacje, które w znaczący sposób wypełniają lukę w życiorysie brata Augusta. Będąc w Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu natrafiłem na książkę Teresy Wontor-Cichy „Więzieni za wiarę. Świadkowie Jehowy w KL Auschwitz”, w której, ku ogromnemu zdziwieniu, znalazłem nazwisko brata Stahna.

Blok 15, tu na piętrze został osadzony brat August Stahn

Zdziwienie brało się z kilku rzeczy. Po pierwsze spotkałem się pierwszy raz z informacją, że brat August był więźniem KL Auschwitz, choć tabela z wykazem więźniów zawiera błędną wersję jego nazwiska. Po drugie brat Stahn jest wymieniony jako Świadek Jehowy, choć autorka książki zastrzega, że konkretna identyfikacja więźniów-Badaczy jest bardzo trudna i je-

dyne losy, jakie udało jej się poznać, dotyczą tylko Świadków.

Moje wiadomości są zupełnie odmienne, bo historia dotyczy brata Augusta, który jest postacią wyjątkową w historii Badaczy w ogóle, a badaczy Pisma Św. w Polsce w szczególności. Chociaż pochodził z rodziny niemieckiej, to jednak na emigracji utrzymywał kontakty z Polakami. Wśród nich zetknął się z naukami Ch. T. Russella. W 1918 roku przyjął chrzest i zaczął udzielać się jako zdolny kaznodzieja. Jeszcze w Stanach Zjednoczonych jego praca polegała głównie na konsolidowaniu rozproszonych grup badackich. Taki sam charakter miała jego działalność w Polsce. Udało mu się zorganizować w jedną całość luźno działające grupki. Zamieszkał w Białymstoku i stąd kierował pracą Wolnych Badaczy w całej Polsce. Zalegalizował też ich działalność. Potwierdza to decyzja Starostwa Grodzkiego Białostockiego z 18 maja 1938 roku.

Stahn na tyle zaabsorbował się swą pracą wśród Badaczy, że zapomniał na czas opuścić Polskę. Stracił przez to wizę amerykańską, co było przyczyną jego osobistego dramatu. Działalność, jaką prowadził, nie pozostawia wątpliwości, że umarł jako Badacz Pisma Świętego. Przy pomocy Archiwum Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau udało się znaleźć dokumenty, które potwierdzają, że August Stahn rzeczywiście był więźniem KL Auschwitz, a jednocześnie pozwalają nieco wejrzeć w tragiczne losy braci i siostr oznaczonych fioletowym trójkątem.

Sytuacja w Niemczech po dojściu Hitlera do władzy

30 stycznia 1933 prezydent Niemiec Paul von Hindenburg powołał Hitlera na stanowisko kanclerza w koalicyjnym rządzie. 5 dni później zostaje wydany dekret prezydencki „o ochronie narodu niemieckiego” ograniczający wolności religijne, wolność głoszania poglądów i organizowania zebrań. 20 marca z rozkazu szefa SS Heinricha Himmlera powstaje pierwszy obóz koncentracyjny w bawarskiej miejscowości Dachau, który ma na celu izolację przeciwników politycznych, głównie komunistów i chadeków oraz wszelkich „elementów społecznych” jak Żydzi, Romowie, kryminaliści, homoseksualiści.

We wrześniu 1934 roku dzięki interwencji rządu Stanów Zjednoczonych część przepisów przeciw „Bibel-forcherom” (Badaczom Biblii) zostaje złagodzona. Na krótko jednak, bo już w marcu 1935 obowiązkowa staje się służba wojskowa, której niemieccy bracia odmawia-

ją. Zyskują tym sobie miano „wrogów narodu” i podobnie jak inni prześladowani, masowo trafiają do co raz liczniejszych na terenie Niemiec obozów koncentracyjnych (pierwsza więźniarka IBV to Anna Seifert, osadzona w KL Moringen 9 stycznia 1935 roku). Główne zarzuty stawiane Badaczom to: powiązanie Międzynarodowego Stowarzyszenia Badaczy Pisma Świętego ze Stanami Zjednoczonymi, międzynarodowy charakter działalności, sympatyzowanie z syjonizmem, a także rzekome sympatie komunistyczne. Najbardziej widoczna była jednak postawa pacyfistyczna, która zdaniem nazistów osłabiała gotowość bojową kraju. Bracia i siostry odmawiają służby i ćwiczeń wojskowych, pozdrowień „Heil Hitler”, ale też wszelkiej pracy na potrzeby wojska.

II wojna światowa

Po 1 września 1939 roku represje nazistowskie przenoszą się z terenu Niemiec na kolejno podbijane państwa Europy. Sytuacja Badaczy, choć ciężka, nie jest tak tragiczna jak prześladowanych ze względów rasowych Żydów czy Cyganów. Zaprzestanie działalności, brak zgromadzeń lub działalność w konspiracji zmniejsza ryzyko aresztowania. Najbardziej zagrożeni są ci spośród braci, których nazwiskach figurują w oficjalnych dokumentach, nie pozostawiających wątpliwości co do wyznania. Jeszcze w 1934 w Niemczech, na krótko, została aresztowana grupa „przywódców badackich”, czyli tych, którzy pełnili w zborach jakieś funkcje. Wybuch wojny nie tylko rozszerzył obszar prześladowań, ale też bardzo nasilił same prześladowania. Dzięki paktowi Ribbentrop-Mołotow i zajęciu Białegostoku przez Sowieców udaje się braterstwu na tych terenach w miarę normalnie funkcjonować. Po 22 czerwca 1941, kiedy wojska niemieckie atakują ZSRR, brat August bardzo szybko wzbudza zainteresowanie Gestapo (Tajna Policja Państwowa). Oto fragment relacji brata Feliksa Purwina:

„(...) Brata Stahna poznałem na konwencji w Białymstoku w mieszkaniu braterstwa Mysiaczyków w dniu 25 grudnia 1939 roku (...) W roku 1941, w sierpniu lub wrześniu (nie pamiętam), odwiedziłem go już w czasie okupacji niemieckiej i mile ze sobą rozmawialiśmy, gdy nagle w brutalny sposób weszło do mieszkania trzech mężczyzn. Jeden był oficerem gestapo, a dwóch było agentami cywilnymi. Oficer rozkazał tym dwóm przeprowadzić rewizję w mieszkaniu i oni w bałaganiarski sposób powywracali książki, „Straże”, różne pisma, itp. Wywrócili regały, ale nic nie znaleźli (...) W tym czasie, kiedy agenci wywracali sprzęt, to oficer postawił nogę na krzesło i tak mniej więcej powiedział: „Stahn! Ty jesteś Niemcem. A nas – Niemców – jest 80 milionów. Mamy mądrego wodza – Hitlera – którego nam zazdrości cały świat, a ty zamiast wrócić do ojczyzny i pracować wspólnie z Hitlerem i narodem, to zorganizowałeś kilku Żydów, kilku Polaków, kilku Litwinów, kilku Bi-

ałorusinów i Ukraińców i tworzysz jakąś świętą armię. Gdzie twój wstyd, gdzie twój honor? (...)”.

Przez kolejne dwa lata August Stahn pozostaje na wolności, ale przesłuchania Gestapo są coraz częstsze. W marcu 1943 roku, zostaje wezwany na kolejne przesłuchania, po jednym z nich nie wraca już do domu. Ostatni kontakt z braterstwem to wspomniany na wstępie list do brata Białkowskiego.

Auschwitz

Dzięki odnalezionym w obozowym Archiwum dokumentom spróbujemy odtworzyć to, co mogło dziać się z bratem Augustem Stahnem po jego przybyciu do KL Auschwitz.

4 czerwca 1943 przybył transport zbiorowy 54 więźniów i 100 więźniarek (prowadzono osobną numerację). Nie wiadomo, skąd przybył transport, ani tego, czy więźniów przywieziono samochodami, czy pociągiem (druga możliwość jest bardziej prawdopodobna). August Stahn zostaje zarejestrowany jako ostatni z transportu i oznaczony numerem 123911 z kategorią IBV (Internationale Bibelforcher-Vereinigung) narodowości P (Pole – Polak). Numer zostaje wytatuowany na jego lewym przedramieniu, bowiem od wiosny 1943 jest to powszechna i obowiązkowa forma rejestracji więźniów, wprowadzona w miejsce słabo działającej rejestracji z użyciem trzech fotografii i ułatwiająca identyfikację w przypadku zgonu, co wypróbowano wcześniej na jeńcach radzieckich i chorych. Więzień 123911 (odtąd jest to jego oficjalne imię i nazwisko, którym obowiązany jest się meldować) – prawdopodobnie po odbyciu kwarantanny – zostaje osadzony w bloku 15, który uchodzi za blok polski.

Nie wiadomo, jak osadzenie w obozie koncentracyjnym wpłynęło na formę brata Augusta, ale inni więźniowie IBV należeli do łatwo rozpoznawalnej grupy ludzi, którzy na tle przygnębiających wydarzeń potrafili zachować wysokie standardy moralne. Wzbudzało to szacunek, ale też powodowało nienawiść ze strony współwięźniów. We wspomnieniach byłych więźniów często pojawia się wątek kapo lub blokowego, najczęściej kryminalisty, który ze szczególną nienawiścią znęcał się nad więźniami IBV. Biorąc pod uwagę warunki panujące w obozie, wysoką śmiertelność spowodowaną chorobami i wyniszczającą pracą, fakt, że brat August przeżył w Auschwitz ponad rok pozwala domniemywać, że ze względu na wykonywany zawód (młynarz), jaki wpisano do karty rejestracyjnej, pomoc współwięźniów lub po prostu szczęście, mógł być skierowany do w miarę znośnej pracy (mogło oczywiście być zupełnie odwrotnie). Jak było w rzeczywistości, tego nie wiemy.

92

Personalbogen.P

Name Stahn, August Haftl. Nr. 123911
 Beruf Friseur geb. am 28.8.88 in Leipzig
 Anschrift der Angehörigen _____
 Eingeliefert am 4.6.43 von Stape-Litzkau, Lebnitzburg
 Straftat vom _____ bis _____ in _____
 Die vorhandene Karte lautet auf LVA _____ Nr. _____
 Letzter Arbeitgeber _____
 Bisherige Versicherungszeiten _____
 Ersatzzeiten _____
 Bei welchen Versicherungsanstalten versichert gewesen _____
 Anwartschaftsverhältnis _____
 Entlassen – Überführt – Gestorben am _____
 Ausgehändigt erhalten: Quittungsversicherungskarte Nr. _____
 Aufrechnungsbescheinigungen Nr. _____ Sammelbuch _____
 Seefahrtsbuch _____
 Unterschrift: _____

LT.S. FOTO Hg. 1440

Obozowa karta rejestracyjna br. A. Stahna

Jest rzeczą oczywistą, że więźniowie szukali swoich współwyznawców. Więźniowie IBV (dotyczy to zarówno Badaczy, jak i Świadków) charakteryzowali się szczególną solidarnością. Takie poszukiwania nie były proste, bo kontakt pomiędzy więźniami był bardzo utrudniony. Ze względu na głoszone nauki oraz przypadki zainteresowania nimi i nawrócenia na terenie obozu, władze obozowe zaleciły ograniczenie kontaktów pomiędzy więźniami IBV i określiły liczbę więźniów z fioletowym trójkątem na 2-3 w jednym bloku. W obozie wszelkie praktyki religijne były zakazane i tu sumienność Badaczy znalazła swoją granicę. W miarę możliwości więźniowie (mężczyźni) spotykali się na krótką modlitwę lub słowa pocieszenia. Były to oczywiście tylko momenty wytchnienia i pociechy. Punkt kontaktowy mieścił się na rogu bloku 15, a więc tego, w którym osadzony był brat Stahn. Czasem więźniowie śpiewali pieśni. Żeby nie zostać przyłapanym na odprawianiu praktyk religijnych celowo podkładano słowa pieśni pod znane melodie niemieckie, co nie wzbudzało podejrzeń SS i kapo.

93

Nach Kenntnisnahme unterschrieben sofort zur Effektenkammer.

Block 15 Name: Stahn August S.-BV.-ASO.-Nr. 123911
 Da ja
 nicht sozialversichert gewesen ist – (selbstbez.)
 noch nicht im Besitze der Quittungskarte ist –
 und daher die Wartezeit von _____ Pflichtbeitragen nicht erfüllt hat,
 selbst bzw. durch Angehörige nachreichten lässt – insalido –
 kann nach den massgebenden Bestimmungen von der Verwaltung des hiesigen Konzentrationslagers zur Erhaltung seiner Anwartschaft in der Sozialversicherung nichts unterommen werden.
 muss daher seine Versicherungsangelegenheiten nach seiner Entlassung selbst regeln bzw. auf die Erhaltung seiner Anwartschaft durch die Verwaltung des hiesigen Konzentrationslagers verzichten.
 Auschwitz O/S. den 16. Januar 1944 August Stahn
 Unterschrift

Dokument potwierdzający zrzeczenie się roszczeń w zakresie ubezpieczenia społecznego

Przywieziony do KL Auschwitz w lutym 1943 roku Stanisław Zajac (nr 103482 P) wspomina, że jeden ze współwięźniów wskazał mu więźnia, o którym słyszał wcześniej, że głosił podobną naukę jak on. Okazało się, że więzień ten był Badaczem Pisma Świętego, a nie Świadkiem, jak Stanisław Zajac. Po kilku tygodniach znalazł także swoich współwyznawców. Nie wiadomo, kto był tym więźniem, ale daty pobytu tego więźnia pokrywają się z czasem, kiedy więźniem był też August Stahn. Widać też, że podziały z wolności funkcjonowały również w obozie.

Fragment listy więźniów nowo przybyłych z KL Auschwitz do obozu w Buchenwaldzie z dnia 24 czerwca 1944 r.

Krakowiak	Bolesław	3.11.97	Itzmannstadt	Maurer	Krpo	Itzmannst.
Kucyński	Szczepan	6.12.14	Giessenau	Larb.	"	"
Łonczak	Henryk	8.9.19	Marywil	Schuster	"	"
Kajtna	Władysław	1894	Turak	Landwirt	"	Kattow.
Kawenka	Nieronim	15.9.02	Kow. Chojay	Landwirt	"	Itzmannst.
Nichas	Josef	19.4.97	Itzmannstadt	Ertner	"	"
Sowicki	Karol	3.10.06	Dalek	Landwirt	"	Posen
Olszak	Stanisław	19.4.07	Piatek	Schloss.	"	Itzmannst.
Opas	Feliks	23.3.20	Kolo	Schneid.	"	"
Płonski	Josef	18.3.25	Itzmannstadt	Arbeiter	"	Kattow.
Podsiadło	Bogdan	19.3.24	Grodalac	Schl.Gehr	"	Itzmannst.
Rogala	Stefan	27.10.98	Itzmannstadt	Weber	"	"
Śalski	Jan	25.3.16	Posen	Instalat.	"	Posen
Sankowski	Czesław	16.5.19	Wława	Zimm.Mal.	"	Zichenau
Sławski	Antoni	11.1.07	Sarbinowo	Schuhm.	"	Posen
Szulewicz	Piotr	29.6.14	Reczyn	Larb.	"	Zichenau
Tomasz	Jan	29.11.01	Franklinow	Larb.	"	Itzmannst.
Trzciński	Władysław	2.2.07	Rakocza	Arbeiter	"	"
Wojcik	Franciszek	27.7.96	Jastrz.Dolne	Tischler	SD	Krakau
Walek	Jan	24.4.10	Aleksandrow	Zimmer.Krpo	"	Itzmannst.
Wielowski	Leon	19.1.19	Styżkow	Schumpf.	"	"
Wielowski	Stefan	29.9.12	Itzmannstadt	Arbeiter	"	"
Wielowski	Stefan	18.1.14	Dolzig	Decher	"	Posen
Wielowski	Tadeusz	31.7.17	Dolzig	Friseur	"	"
Wielowski	Bolesław	18.3.96	Bombrowa	Schneid.	"	Itzmannst.
Wielowski	Stefan	27.1.16	Kalisch	Larb.	"	"

Berufsverbrecher Polen

Bakalarz	Wacław	27.7.01	Rogozano	Arbeit.Krpo	"	Itzmannst.
Bartowski	Wacław	1.9.07	Białystok	Buchh. Krpo	"	"
Bodnar	Antoni	2.1.11	Itzmannstadt	Arbeit.Krpo	"	"
Chmielewski	Feliks	22.10.02	Białystok	Tischl.	"	Posen
Gura	Stefan	28.1.13	Itzmannstadt	Zimmer.	"	Itzmannst.
Grochowski	Stanisław	16.3.13	Karta	Larb.	"	"
Harasim	Wacław	23.7.99	Dietzwald	Schneid.	"	"
Jankowski	Tadeusz	25.12.01	Warschau	Offenset.	"	"
Jankowski	Hipolit	9.7.03	Posen	Mundler	"	Posen
Konarski	Leon	3.4.92	Hohensalza	Schneid.	"	"
Krzyszowski	Wacław	4.7.04	Parochanie	Angestel.	"	Bromberg
Łopkowski	Feliks	8.8.08	Kasla.Wielka	Offenset.	"	Itzmannst.
Łopkowski	Adam	29.1.18	Bromna	Friseur	"	Krpo
Łopkowski	Leon	19.5.01	Łosławki	Arbeit.	"	Zichenau
Łopkowski	Nikolaj	25.9.03	Głubocz Wiel.	Arbeit.	"	Itzmannst.
Łopkowski	Stefan	21.8.16	Itzmannstadt	Friseur	"	Krpo
Łopkowski	Wacław	3.12	Sienawa	Schust.	"	"
Łopkowski	Stefan	27.1.16	Kalisch	Koch	"	"

Bibelforscher Pole

Stahn	August	28.8.08	Lopasse	Muller	Stpo	Zichenau
-------	--------	---------	---------	--------	------	----------

Russische Zivilarbeiter

Abramow	Iwan	3.6.16	Molotowo	Autoschl.	Sipo	Minsk
Alifanow	Petr	28.10.20	Budonowka	Schloss.	Stpl.	Dresden
Amelin	Wacław	12.3.23	Orel	Schloss.	"	Kattow.
Andrejko	Nikolaj	12.1.25	Schepuchowka	Larb.	Stpo	Troppau
Andrzejko	Iwan	15.8.22	Baljanne	Larb.	Sipo	Krakau
Antoniuk	Iwan	20.5.24	Pulin	Larb.	Stpl.	Kattow.
Antoniuk	Iwan	3.6.25	Pologi Wargun	Larb.	SD	Krakau
Antonow	Alexander	2.8.25	Jankow-Globicka	Larb.	Stpl.	Kattow
Antonow	Stefan	23.10.19	Studenice	Larb.	Stpo	Gras

Fragment listy więźniów nowo przybyłych z KL Auschwitz do obozu w Buchenwaldzie z dnia 24 czerwca 1944 r.

Co ciekawe, brutalny system hitlerowski przewidywał możliwość „poprawy” więźnia. Nie dotyczyło to oczywiście wszystkich kategorii. Żydzi czy Cyganie nie mieli najmniejszych szans na zwolnienie z obozu i jako „elementy obce rasowo” przeznaczeni byli na zagładę. Więźniowie IBV mogli opuścić obóz, ale tylko po wcześniejszym odwołaniu swoich przekonań. Szef Policji Bezpieczeństwa i Służby Specjalnej SS-Hauptstführer Kaltenbrunner w piśmie z 15 lipca 1943 roku do szefa SS Himmlera pisze:

„(...) Według skonstatowanego w ostatnim czasie przez Główny Urząd Bezpieczeństwa Rzeszy (RSHA) i Kierownictwo Policji Państwowej faktu, uwięzieni Badacze Pisma Świętego, wzgl. nowo przybyli, są tylko w rzadkich wypadkach gotowi swoje zwolnienie odkupić przez pod-

pisanie zobowiązania dotychczas będącego w zwyczaju. Ponieważ poszczególni Badacze Pisma Świętego często czują się dotknięci sposobem formułowania oświadczenia w sprawie wyrzeczenia się wiary, szczególnie zdania, w którym mają określić swoje przekonania jako błędne, poza tym są gotowi postępować zgodnie z zarządzeniami państwowymi. (...)

W związku z całokształtem zagadnień IBV pozwolę sobie jeszcze zwrócić uwagę na ogólne stwierdzenie, że im dłużej trwa wojna (...) tym częściej pojawiają się we wszystkich częściach Rzeszy zakamuflowane na piśmie i ustnie rozpowszechniane wróżby i przepowiednie, które na podstawie fantastycznie komentowanych niektórych urywków z Biblii rokują o trwaniu i wyniku wojny i zawierają wywody o wojnie jako o zwiastunie końca świata i sądu nad Antychrystem. Wszystko to działa defetystycznie i demoralizująco, szczególnie na wsi, i nie pozostaje bez wpływu na cały szereg obywateli. Jak wiadomo bowiem z Biblii, Antychryst, którym wedle ich każdorazowej interpretacji jest nasz Führer – będzie poprzez wojnę zniszczony przez samego Boga, następnie na gruzach tego porządku świata stworzy nowy porządek pod swoim osobistym kierownictwem. (...)”

Przypadki odwołania poglądów na pewno miały miejsce. Trudno też potępiać ludzi, którzy dzięki temu zdołali opuścić to straszne miejsce, jakim było Auschwitz (i inne obozy). Brat August Stahn, jako Niemiec, miał pewnie szansę uczynić to wielokrotnie. Owszem opuścił obóz, ale bynajmniej nie wyszedł na wolność. 24 czerwca 1944 roku jako jedyny Bibelforscher w transporcie zostaje przewieziony do KL Buchenwald, a następnie do obozu w Dora (początkowo była to filia obozu w Buchenwaldzie, od października 1944 był to obóz autonomiczny), gdzie więźniowie wykorzystywani byli do pracy przy budowie tuneli służących jako hale do produkcji broni V. Wojenne losy brata Stahna skończyły się pod koniec marca 1945 roku. Niestety podzielił los zdecydowanej większości więźniów hitlerowskich obozów koncentracyjnych, oznaczonych fioletowym winklem. Nie była to może grupa wielka, ale bardzo charakterystyczna.

APEL! Redakcja „Na Straży” zwraca się z prośbą do osób, które posiadają informację na temat Badaczy Pisma Świętego – więźniów obozów koncentracyjnych z okresu II wojny światowej. Wszelkie informacje prosimy przysyłać na adres Redakcji.

Adamowicz Przemysław
R-
„Straż”

Bibliografia:

- Archiwum Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu
- Archiwum Urzędu Miejskiego w Białymstoku, Starosta Grodzki Białostocki, AW 6 I 37
- A. Bullock, Hitler. Studium Tyranii, Warszawa 1975
- D. Czech, Kalendarz wydarzeń w KL Auschwitz, Oświęcim 1992
- Kalendarz Chrześcijanina 1988-89, Kraków 1988
- W. Biedrzyńska, Ravensbrück, kobiecy obóz koncentracyjny, Warszawa 1965
- „Na Straży”
- A. Pawełczyńska, Wartości a przemoc. Zarys socjologicznej problematyki Oświęcimia, Warszawa 1995
- W. J. Schnell, Trzydzieści lat w niewoli Strażnicy, Warszawa 1964
- „Straż”
- „Wędrówka za Panem”
- T. Wontor-Cichy, Więzieni za wiarę. Świadkowie Jehowy w KL Auschwitz, Oświęcim 2004